Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Nisan / April – 2025 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Haziran / June - 2025

Osmanlı'da Modernleşme ve Gelenek Çatışması: Jön Türk Hareketi ve 31 Mart Vakası

The Conflict between Modernization and Tradition in the Ottoman Empire: The Young Turk Movement and the 31 March Incident

Doç. Dr. Bedir SALA [1] Can ATALAY [2]

Öz

Osmanlı modernleşmesi, geleneksel yapılar ile reformist hareketler arasında süregelen bir gerilimi barındırmıştır. Bu çalışma, Jön Türk Hareketi ve 31 Mart Vakası'na odaklanarak, Osmanlı'da modernleşme süreci ile gelenekçi kesimler arasındaki çatışmayı analiz etmektedir. Jön Türk Hareketi, Osmanlı'da anayasal yönetimi savunan, merkeziyetçi ve modernleşmeci bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamid'in otoriter yönetimine karşı çıkan aydınlar, askerler ve bürokratlar, Batı'dan etkilenerek Osmanlı'da meşrutiyet kurma fikrini benimsemiştir. Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle Osmanlı toplumunda siyasi ve sosyal değişim süreci hızlanmıştır. 31 Mart Vakası ise, bu reformist sürece karşı gelenekçi kesimlerin başlattığı büyük bir ayaklanmadır. Muhafazakâr din adamları, alaylı subaylar ve rejim karşıtları, şeriat düzeninin geri getirilmesini talep ederek isyan başlatmıştır. Ancak isyan bastırılmış ve II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Bu durum Osmanlı'da modernleşme sürecini hızlandırmış fakat aynı zamanda siyasi istikrarsızlığı da artırmıştır. Bu çalışmada Jön Türklerin reform talepleri ile muhafazakâr kesimlerin tepkileri tarihsel analiz yöntemi kullanılarak ele alınmış ve modernleşme sürecinin toplumsal ve siyasal dinamiklere etkisi değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Osmanlı'daki modernleşme-gelenek çatışması, yalnızca siyasi bir mesele değil aynı zamanda toplumsal dönüşümün ve sosyolojik gerilimlerin bir yansıması olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışma, modernleşme süreçlerinin toplumsal dirençle nasıl karşılaştığını, reform hareketleri ile geleneksel unsurların çatışmasını ve Osmanlı'nın son döneminde yaşanan dönüşümleri anlamak adına önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Modernleşmesi, Jön Türkler, 1908 Devrimi, 31 Mart Vakası.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Ottoman modernization was characterized by a constant tension between traditional structures and reformist movements. This study analyzes the conflict between the modernization process and traditionalists in the Ottoman Empire, focusing on the Young Turk movement and the 31st March Incident. The Young Turk Movement emerged as a centralist and modernizing movement that advocated constitutional government in the Ottoman Empire. Intellectuals, soldiers, and bureaucrats who opposed the authoritarian rule of Abdülhamid II adopted the idea of establishing Western-influenced constitutionalism in the Ottoman Empire. With the restoration of constitutionalism, a process of political and social change accelerated in Ottoman society. The 31 March Incident, on the other hand, was a major uprising initiated by traditionalists against this reformist process. Conservative clerics, military officers, and opponents of the regime revolted, demanding the restoration of Sharia law. However, the revolt was suppressed, and Abdülhamid II was deposed. This accelerated the process of modernization in the Ottoman Empire, but also increased political instability. This study examines the reform demands of the Young Turks and the reactions of conservative groups using the method of historical analysis and evaluates the impact of the modernization process on social and political dynamics. As a result, the conflict between modernization and tradition in the Ottoman

[1]Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye, bedirsala@aku.edu.tr
[2]Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye, catalay@aku.edu.tr

Atıf için (*to cite*): Sala, B. ve Atalay, C. (2025). Osmanlı'da Modernleşme ve Gelenek Çatışması: Jön Türk Hareketi ve 31 Mart Vakası. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27*(4), 1642-1656.

Empire is treated not only as a political issue, but also as a reflection of social transformation and sociological tensions. In this context, the study provides an important framework for understanding how modernization processes encountered social resistance, the conflict between reform movements and traditional elements, and the transformations in the late Ottoman period.

Keywords: Ottoman Modernization, the Young Turks, the 1908 Revolution, the 31 March Incident,

Paper Type: Research

Giriş

Gelenek ve modernleşme arasındaki çatışma, modern dönemin belirgin toplumsal ve siyasal olgularından biridir. Bu çatışma sadece eski ve yeni arasındaki bir gerilim olmayıp, toplumsal ve kültürel değişim, kimlik ve iktidar yapılarının doğasında var olan gerilimleri de yansıtan siyasal ve sosyolojik köklere dayanmaktadır (Giddens 2019). Gelenek, aidiyet ve süreklilik duygusu sağlayan bir sosyal uyum mekanizması işlevini yerine getirmesinin yanında geleneksel yapılar da monarşiler, dini sistemler veya topluluk hiyerarşileri gibi tarihsel olarak meşrulaştırılmış otorite biçimleriyle ilişkilendirilir. Statükoyu sürdürmekten fayda sağlayan geleneksel elitler, genellikle iktidar konumlarını tehdit eden değişikliklere direnirler. Bu durum, pek çok bağlamda geleneğin savunulmasının neden eşitsizliği ya da belirli toplumsal grupların dışlanmasını meşrulaştırmak için politik bir araç olarak kullanıldığını açıklamaktadır (Eisenstadt, 1966). Modernite ise ilerleme, rasyonalite, bilim ve bireysel özgürlük gibi fikirlerin yönlendirdiği, geçmişten bir kopuş olarak ortaya çıkmıştır. Modernite pratikte toplumsal yapıları ve insan ilişkilerini dönüştüren kentleşme, sanayileşme ve sekülerleşme gibi süreçlerle ilişkilendirilir. Modernitenin politik tezahürü ise ulus-devletin yükselişi, liberal demokrasi ve insan hakları ile bağlantılıdır. Modernite çelişkilerden de yoksun değildir. Eşitlik ve özgürlük vaat ederken, aynı zamanda dışlama ve yabancılaşma da yaratabilir (Bauman, 2000). Modernleşme kültürel tikellikleri küçümseyen evrenselci bir projeyi dayattığı için modern karşıtı hareketlerin ve geleneksel yapıların direnişi ile karşılaşmakta ve eleştirilmektedir.

Batılı olmayan toplumlarda gelenek ve modernleşme arasındaki ilişki hem gerilim hem de sentez içeren dinamik bir süreç yaratmıştır. Modernleşme yerleşik geleneklere önemli zorluklar çıkartırken, aynı zamanda adaptasyon ve yeni kültürel formların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Bu etkileşimin kendine özgü eğilimi, tarihsel, kültürel ve siyasi bağlamlarına bağlı olarak farklı toplumlar arasında önemli ölçüde değişiklik arz etmektedir. Bu durumu "çoklu modernlikler" terimi ile ifade eden Shmuel Noah Eisenstadt, modernlik ve Batılılaşmanın özdeş olmadığını vurgulayarak "Batılı modernlik modelleri, tarihsel önceliğe sahip olmalarına ve diğerleri için temel bir referans noktası olmaya devam etmelerine rağmen, tek 'otantik' modernlikler" olmadığını vurgular (2000, s.2-3). Ancak Batılı olmayan toplumlar kendi kalkınma yollarını izleseler bile, Batı deneyimi genellikle bir ölçüt, bir fikir kaynağı (hem taklit etmek hem de reddetmek için) ve kendilerini tanımladıkları bir referans niteliği taşımaktadır. Eisenstadt'ın mezkur çalışmasında "Batı modernitesinin temel öncülleri ve sembolleri gibi, teritoryal devletin ve daha sonra ulus-devletin temel modeli benimsenmiştir. Batı'nın modern kurumları da -temsili, yasal ve idari- aynı şekilde" (2000, s.14) benimsendiğini hatırlatarak bunun hem moderniteyi dönüştürdüğünü hem de farklı modernliklerin ortaya çıkmasına yol açtığını iddia eder. Bu argüman tarihsel süreci açıklayan güçlü bir model olsa da Batı dışı toplumlarda modernite ve gelenek çatışmasının kaynağına ilişkin de bir fikir vermektedir. Nitekim Batı dışı toplumlarda gelenek ve modernite çatışması olarak okunan durumun iki veçhesi vardır. Birincisi Batı modernitesinin "otantik" ve "evrensel" modernite olduğunu iddia edenler ile gelenek ile sentezleyerek "alternatif" bir modernliğin mümkün olduğunu iddia edenler arasındaki gerilim. İkincisi ise her iki eğilimi de içeren modernite savunucuları ile bütünüyle modernliğe karşı çıkan fundamentalist gelenekçilerdir. Dolayısıyla gelenek ve modernleşme çatışması olarak vurgulanan realitenin özü modernitenin nasıl tanımlanacağı ve modernleşmenin sınırlarının nasıl belirleneceğine ilişkin olduğu görülmektedir. Bu realitenin tezahürü ise, Batılı modellerin tarihsel

olarak dayatılması, dünya görüşlerindeki temel farklılıklar, geleneksel toplumsal yapıların bozulması, bu değişikliklere verilen iç tepkiler ve kültürel özgünlük hakkında süregelen tartışmalardır. Modernleşme ile birlikte Osmanlı'da ortaya çıkan gelenek ve modernite çatışmasını da bu bağlamda tartışmak daha uygun olacaktır.

Gelenek ve modernleşme arasındaki çatışma, ayrıca bir toplumsal yapının kökten değişimin yönünü ifade etmektedir. Bu çatışmanın izlerini, gündelik hayat tarzında, eğitimde, dinde, kültürde, ekonomide ve siyasette görmek mümkündür. Farklı sosyal gruplar arasındaki gerilimleri de yansıtmaktadır. Bu anlamda, gelenek ve modernite arasındaki çatışma, yalnızca dünya görüşlerinin değil, aynı zamanda toplumsal projelerin de çekiştiği politik bir mücadele alanı haline gelmektedir. Dolayısıyla gelenek ve modernleşme arasındaki çatışmanın daha belirgin ve uzun süreli olduğu toplumlar daha çok Batı dışı toplumlar olmuştur. Osmanlı'da da bu çatışmanın yaygın bir şekilde tezahür ettiği ve cumhuriyet dönemine de tevarüs ettiği bilinmektedir. Nitekim çatışma, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda tekrarlanan bir tema olmuştur. Bu temanın birincil ve "başlangıç gerekçesi, Batı'nın üstünlüğünü kabul ederek aksayan yönleri ıslah etmek ve İmparatorluğun kötüye gidişini engellemek olarak açıklanmaktadır" (Karakaş, 2022, s.111). İkincil bir gerekçe olarak Avrupalı güçlerin artan baskısı karşısında devleti güçlendirme ihtiyacından kaynaklanan modernleştirici reformlardır. Dönemin devlet adamlarından ve saygın entelektüellerinden biri olan Said Halim Paşa (1864-1921) reformların başarısızlığını temelde Batı ile Müslümanlar arasındaki medeniyet farklılığına dayandırsa da (Sala, 2014, s. 230) her iki gerekçeye dayanan reformlar, bunları geleneksel değerlerine ve geleneklerine tehdit olarak gören toplumun muhafazakâr kesimleri tarafından dirençle karşılandı. Özellikle meşruti bir sistem kurmak ve orduyu Batılılaştırmak amacıyla Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulma girişimi, Tanzimat ve Islahat fermanları, zorunlu ilköğretim gibi askeri, idari ve eğitim alanlarında yapılan modernleştirici reformlar, muhafazakâr çevrelerin (ulema, yeniçeriler, eşraf ve mahalli ileri gelenler vb.) tepkisine yol açmış ve bunları sultan/halifenin iktidarına ve devletin İslami kimliğine tehdit olarak görmüştür.

Ayrıca, Avrupa modası ve laik eğitim gibi yeni Batı teknolojilerinin ve adetlerinin getirilmesi, bu değişimleri kendi değerlerine ve geleneklerine bir tehdit olarak gören modernleşme savunucuları ile gelenek savunucuları arasında gerginlik yarattı. Bu çatışmada dinin önemli bir rolü vardı. Osmanlı toplumunun en muhafazakâr kesimleri, modernleşme hareketlerini devletin İslami kimliğine ve dini değerlerine yönelik bir tehdit olarak yorumladılar. Batı düşüncesinden etkilenen Osmanlı aydınları, yöneticileri ve reformcuları, imparatorluğun güçlenmesi için devletin ve toplumun modernleşmesinin gerekli olduğunu savunuyorlardı. Osmanlı modernleşme süreci II. Mahmud döneminde (1808-1839) farklı bir evreye girmiştir. II. Mahmud'un politikaları, modernleşme ile imparatorluğun geleneksel yapıları arasında bir denge kurma çabasını yansıtır. Ancak bu denge politikası gerginliği azaltmadı. Modernleşmenin talepleri ile geleneksel yapılar arasındaki çatışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki siyasal ve toplumsal dinamiklerin giderek daha karmaşık bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Bu çatışmalar yalnızca iç bölünmeleri yansıtmakla kalmadı, aynı zamanda imparatorluğun Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerilemesine ve nihayetinde dağılmasına da yol açtı.

Bu çalışma, Osmanlı modernleşme sürecinde reformist ve muhafazakâr güçler arasındaki gerilimi Osmanlı tarihi açısından önemli bir dönem olan Jön Türk hareketi dönemine odaklanarak ele alıyor. Zira bu dönem, Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısında köklü değişikliklerin yaşandığı, anayasal bir yönetime geçiş çabalarının yoğunlaştığı ve modernleşme ideolojisinin belirginleştiği bir evredir. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Jön Türk Hareketi, anayasal monarşinin kurulması ve devletin modernleştirilmesi de dahil olmak üzere daha derin bir siyasi ve toplumsal değişimi savunmuştur. Öte yandan, 31 Mart Vakası / İsyanı (1909) Jön Türkler tarafından desteklenen reformlara karşı muhafazakâr bir ayaklanmaydı ve gelenekçi kesimlerin değişime karşı direncini gösteriyordu. Bu bağlamda çalışma, kökleri Osmanlı'da modernleşme süreciyle başlayan gelenek ve modernleşme arasındaki çatışmayı 31 Mart Vakası

üzerinden ele alacaktır. Makale, Jön Türk Hareketi, 1908 devrimi ve 31 Mart Vakası'nı siyasi, sosyal ve ideolojik boyutlarıyla değerlendirerek Osmanlı toplumunda modernleşme ve muhafazakârlık arasındaki çatışmanın bir analizini yapmaya çalışmaktadır. Böylelikle II. Meşrutiyet'in Osmanlı toplumunda nasıl bir karşılık bulduğu, hangi sosyal sınıflardan destek gördüğü, toplumsal yapıyı nasıl etkilediğin ortaya konması, Osmanlı İmparatorluğu'nun geç döneminde yaşanan toplumsal gerilimlerin ve değişim dinamiklerinin anlaşılmasına, modernleşme sürecindeki gerilimleri, toplumsal çatışmaların dinamiklerini ve gelenek ile yenilik arasındaki mücadeleyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Çalışmanın yöntemi için nitel araştırma tasarımlarından tarihsel analiz yaklaşımı kullanılmaktadır. Tarihsel analiz, geçmiş olayları, eğilimleri ve bağlamları incelemek için kullanılan bir yöntemdir. Geçmiş toplumların, kültürlerin ve bireylerin nasıl yaşadıklarına, neye inandıklarına ve olayların zaman içinde nasıl geliştiğine dair bir anlayış oluşturmak için çeşitli tarihsel kanıt türlerinin toplanmasını, değerlendirilmesini ve yorumlanmasını içerir. Araştırmanın kaynakları tarihsel olayların olaydan sonra oluşturulmuş analizleri veya yorumlarıdır. Örnekler arasında birincil kaynakları yorumlayan kitaplar, makaleler ve biyografiler yer almaktadır. Kaynaklar / veriler yorumlanırken yapılandırılmış bir anlatı veya argüman olarak düzenlenmektedir. Ayrıca tarihsel anlatıların ve yorumların zaman içinde nasıl değiştiği ve farklı araştırmacıların aynı konu hakkında neden farklı görüşlere sahip olabileceği dikkate alınmaktadır (Neuman, 2016, s. 603-615). Bu nedenle, çalışmada tarihsel analiz yöntemi benimsenerek çeşitli kaynaklar incelenmiş ve olayların yaşandığı bağlam derinlemesine anlaşılmaya çalışılmıştır. Eleştirel bir yorumlama süreci izlenerek, geçmişte yaşananların sonraki dönemleri ve günümüzü nasıl etkilediği daha spesifik örnekler üzerinden ortaya konulması hedeflenmektedir.

1. Osmanlı'da Reformist Muhalefet: Genç Osmanlılardan Jön Türklere

Osmanlı İmparatorluğu özü itibarıyla teokratik bir devletti yani devleti yönetme yetkisinin doğaüstü / ilahi bir kaynaktan gelmesi hâkimiyetin kaynağının tanrı olması nedeniyle padişahın otoritesini güçlendirmiştir. Devletin kuruluş amacı, devletin nasıl yöneltileceği, idare edileceği İslami temellere dayandırılmıştır ve bu İslami temellerin genel adına da "şeriat" denilmiştir. Devlet içindeki adaletin şeriatla tahkim edileceği görüşü hâkim olmuştur. Bu görüşü herkesten önce padişah benimsemiştir. Padişah ise devletin başı kabul edilmekteydi (Cemaloğlu, 2005, s. 153). Dolayısıyla uzun süre boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah, hem dini (halife sıfatıyla) hem de siyasi anlamda mutlak otoriteye sahipti. Ancak modernleşme süreci, bu geleneksel otoriteyi çeşitli şekillerde aşındırmıştır. Avrupalı güçlerin, özellikle de Kırım Savaşı'nın (1853-1856) ardından artan baskısı, Osmanlı İmparatorluğu'nu reforma zorladı. Bu reformlar, imparatorluktaki Hristiyan ve diğer gayrimüslim azınlıklara eşit haklar tanınmasını amaçlıyordu. Dağılmayı önlemek ve gücünü sürdürmek isteyen Osmanlı İmparatorluğu, bu süreçte modernleşmeye yöneldi.

Tanzimat reformları, devleti merkezileştirmeyi ve güçlendirmeyi, yönetimi iyileştirmeyi ve daha kapsayıcı bir Osmanlı kimliği yaratmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle II. Mahmud döneminde başlayan ve toplumsal yaşantıyı etkileyen düzenlemeler, mezhep ve kimliğe göre gruplar halinde yaşayan bir toplumu Islahat Fermanı'yla geleneksel ayrıcalıkları kaldırarak ortak bir kimlik yaratmayı hedeflemiştir. Bunun amacı toplum içinde huzursuzlukları, isyanları ve özellikle milliyetçilik düşüncesinin önüne geçip merkezi otoriteyi güçlendirmektir (Aydoğdu, 2020, s. 657-658). Ferman, dinlerine bakılmaksızın tüm Osmanlı tebaasının eşitliğini ilan ediyordu. Buna kamu istihdamına, askerlik hizmetine ve eğitime erişim de dahildi. Ferman, Müslümanların ve gayrimüslimlerin aynı kanunlar çerçevesinde yargılanabileceği karma mahkemelerin kurulması da dahil olmak üzere yargı sisteminin yeniden düzenlenmesini teşvik etti. Böylece ferman, modernleşme ve Hıristiyan azınlıkların korunması yönünde bir adım olarak gören Avrupalı güçler tarafından memnuniyetle karşılandı (Demirel, 2019, s. 478-479). Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü ve uluslararası arenadaki statüsünü korumasına yardımcı oldu. Ancak bu reformlar, azınlıklara ve yabancı güçlere verilen

aşırı bir taviz olarak gören Müslüman nüfusun bazı kesimleri arasında hoşnutsuzluk yarattı. Ayrıca Islahat Fermanı'na karşı çıkan gayrimüslimlerin olduğunu ve bu karşı çıkışın çeşitli nedenlere dayandığını görülmektedir. Özellikle askerlik yükümlülüğü ve bazı ayrıcalıklı grupların diğer azınlıklarla eşitlenmesi gibi konular tepkilere yol açmıştır (Gümüş, 2008).

Islahat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme ve değişen dünyada geçerliliğini koruma girişimiydi. Hukuki eşitliğin ve uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte, böylesine çeşitlilik arz eden bir imparatorluktaki iç gerilimleri ve reformun sınırlarını da ortaya koymuştur. Ancak, tüm bu zorluklara ve eksikliklere rağmen Islahat Fermanı'nın yarattığı değişim arayışı ve modernleşme ideali, sonraki nesilleri etkilemeye devam etmiştir. Mirası, özellikle modernleşme ve imparatorluğun bekası için çaba göstermeye devam eden Genç Osmanlılar hareketini derinden etkilemiştir. Modernleşen Osmanlı'nın "birinci kuşak örgütlü modern siyasi gençlik" (Mardin, 2015b, s. 54-55) hareketi olan Genç Osmanlılar, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde önemli bir değişimi temsil eder ve 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarındaki siyasi muhalefetin ve reformist fikirlerin kaynağını teşkil etmektedir. Genç Osmanlılar (1860-1876) Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak kaybı, Avrupalı güçlerin baskısı ve modernleşme ihtiyacı ile karakterize edilen bir kriz döneminde ortaya çıkarak modernleşme ve İslami geleneğin bir kombinasyonunu savundular. Anayasacılığı, kanun önünde eşitliği ve sultanın mutlak gücünü sınırlamak için bir parlamento kurulmasını desteklediler. 1876'da Sultan II. Abdülhamid döneminde ilk Osmanlı anayasasının ilan edilmesinde ve bir parlamentonun kurulmasında etkili oldular. Ancak, sultanın 1878'de anayasayı askıya alması ve parlamentoyu feshetmesi nedeniyle bu tecrübe akamete uğradı.

Genç Osmanlılar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk teşkilatlı yönetim karşıtı harekettir. Bu hareket, ilan edilen Tanzimat Fermanı'na ve yine bu dönemde ilan edilen Islahat Fermanı'na karşı değildi, bilakis, karşı oldukları şey, yönetim uygulamalarının Tanzimat ruhunu yansıtmadığını düşünmeleriydi. Namık Kemal, Tanzimat yeniliklerini Osmanlı Devleti tebaasının sorunlarını anlamadan Batılı bir taklitçi olduğunu öne sürmüştür. Bu yüzden, Namık Kemal asıl sorunun sebebi olarak meşru yönetime geçilmemiş olması olduğunu düşünmekteydi (Söğütlü, 2010, s. 6-7). Genç Osmanlıların savunduğu reformlarının başarısız olmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu gerilemeye devam etti. Bunun sonucunda, Jön Türkler daha radikal ve seküler bir hareket olarak ortaya çıktı. İdeolojik olarak Türk milliyetçiliği, pozitivizm ve laiklikten etkilendiler. İdari, askeri ve eğitim reformları yoluyla imparatorluğu modernleştirmeye ve imparatorluk içindeki diğer etnik kimlikler yerine Türk kimliğini öne çıkarmaya çalıştılar. Böylece 1908'de, 1876 Anayasası'nı restore eden ve anayasal bir hükümet kuran Jön Türk Devrimi'ne öncülük ettiler.

2. Jön Türk Hareketinin Fikri ve İdeolojik Çerçevesi

Jön Türk adı altında birbirinden farklı ve bağımsız birden fazla muhalif grup ortaya çıkmıştır. Bunların içinden Jön Türk hareketi ana ideolojik grup olarak yerini korumuştur. Ancak Jön Türk hareketini de ortaya çıkartan ideolojik eğilimin siyasi süreçte oluşumu üç evrede gerçekleşmiştir. Birinci evre Genç Osmanlılar, ikinci evre Jön Türkler ve son evre İttihat ve Terakki Fırkası olarak teşkilatlanmış ve siyasal bir partiye dönüşmüştür (Alkan, 2009, s. 104). Yeni Osmanlılar ile Jön Türk hareketini kesin çizgilerle ayırmak zor olsa da bazı belirgin farklılıklar vardır. Yeni Osmanlılar, daha çok edebiyat ve siyaset alanında tanınan isimlerin öncülüğünde şekillenirken, Jön Türk hareketi lider odaklı değil, bir kadro hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Yeni Osmanlılar ile Jön Türklerin ortak hedefleri bulunmasına rağmen, Jön Türkler daha somut ve geniş kapsamlı proje ve programlar geliştirmiştir. Bu nedenle, Jön Türklerin siyasi mücadelelerini daha planlı ve bilinçli bir şekilde yürüttüğü söylenebilir (İrtem, 1999, s. önsöz). Heterojen bir yapıya sahip olan Jön Türkler çeşitli etnik kökenlerden ve siyasi görüşlerden bireyleri kapsıyordu. Bu çeşitlilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemdeki karmaşık yapısını da yansıtmaktadır. Tarık Zafer Tunaya'nın ifade ettiği gibi yeni harekete katılmak isteyenler hangi

görüşe, hangi etnisiteye mensup olursa olsun II. Abdülhamid yönetimine karşı olan, muhalifliğini belirten kişiler Jön Türk olarak isimlendirilmiştir (Tunaya, 2024a, s. 102). Kısacası Jön Türk hareketi, Sultan II. Abdülhamid'e muhalefetiyle öne çıkan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu modernleştirme arzusuyla birleşen karmaşık ve çeşitlilik arz eden bir gruptan oluşmaktaydı.

Jön Türklerin çeşitliliği Osmanlı toplumunun mozaiğe benzer yapısını yansıtmaktadır. Türkler, Arnavutlar, Kürtler, Boşnaklar; Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler gibi etnik kökenin yanı sıra Melami, Rufai ve Bektaşi tarikatlarına mensup kişiler bu mozaiğin parçalarıdır. Aynı zamanda bu yapı içinde pozitivistler, etnik ayrılıkçılar, masonlar, milliyetçiler ve İslamcılar gibi farklı görüşe sahip alt gruplar da mevcuttur. Dolayısıyla, tarih terminolojisinde tanımladığı şekilde tam anlamıyla "Türk" olarak nitelendirilemezdi; Avrupa'daki siyasi talepler açısından da bir "Jön" sayılmazdı. Ancak yine de bu farklı unsurların birleştiği bir ortak zemin veya başka bir deyişle asgari bir müşterek vardı: adım adım çöküşe sürüklendiğini düşündükleri Osmanlı'yı kurtarma hedefi (Alkan, 2009, s. 111-112; Yılmaz, 2021, s. 1403). Jön Türkler, Osmanlı'yı kurtaracak tek bir mucizevi çözüm olduğuna inanıyordu: Kanun-i Esasinin yeniden yürürlüğe konulmasıyla tekrar meşrutiyet rejimine geçmek. Mevcut siyasi sorunların sorumlusu ve kaynağı olarak II. Abdülhamid'i gördükleri için tüm çabaları da II. Abdülhamid'i tahtan indirmek olmuştur. 1908'de hedeflerine ulaşan hareket, İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak faaliyetlerini sürdürmüştür (Alkan, 2009, s. 111-113; Azimy, 2018, s. 581).

Jön Türk hareketin entelektüel ve ideolojik çerçevesi, Fransa'nın o dönemdeki kültürel ve siyasi etkisi nedeniyle büyük ölçüde Fransız fikir hareketlerinden esinlenmiştir. Özellikle, modern ve rasyonelleştirilmiş bir devlet anlayışının şekillenmesinde Fransız Aydınlanması kilit rol oynamıştır. Auguste Comte'un pozitivizminin de önemli bir etkisi olmuş, topluma bilimsel ve toplumu incelemeye dair ampirik bir yaklaşımı teşvik etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki farklı etnik ve dini grupları ortak bir Osmanlı kimliği altında birleştiren merkezi bir ulus-devlet yaratmaya çalıştılar. Bu vizyon, başta kanun önünde eşitlik ve vatandaşlık olmak üzere, kısmen Fransız Devrimi'nin fikirlerinden etkilenmiştir. Saf bir Jön Türk ideolojisi olmamasıyla birlikte, Jön Türkler sınırları belirsiz genelgeçer bir düşünce yapısına sahiptir. Şerif Mardin'in belirttiği gibi, "derin bir teori"ye dayanmaz. Ayrıca "özgün bir siyasi formül veya zihinleri devamlı olarak uğraştırmış bir ideoloji" olmadığının önemini vurgulamaktadır. Bu çıkarımı Tunaya'ya dayanarak yapan Mardin, Jön Türklerin düşüncelerinin dayanağını şöyle açıklar (Mardin, 2015a, s. 22-23):

> "Jön Türkler siyasi fikir boşluklarını iki şekilde kapatmaya çalışmışladır. Bir yandan kendi devirlerinde Avrupa'da tartışılmakta olan fikirlerin "popülarize" edilmiş şekillerinin etkisi altında kalmışlar ve büyük teorisyenlerle halk arasında aracı rolünü oynayan ikinci derecede düşünürlerin görüşlerini kendi fikirlerine intikal ettirmişlerdir… Öte yandan Jön Türkler uzun zaman fikirsizlikten kendileri de şikâyet ettikten sonra Abdülhamid devrinde ihtilalci çevrelerin dışında geliştirilmiş bazı siyasi ve sosyal dünya görüşlerini kabul etmek zorunda kalmışlardı".

Mardin, Jön Türklerin Avrupa etkilerini Osmanlı siyasi gerçekleriyle birleştirerek ideolojilerini nasıl şekillendirdiklerini vurgulamaktadır. Jön Türkler, kendi dönemlerindeki Avrupa siyasi tartışmalarından ilham aldılar, ancak genellikle bu fikirlerin basitleştirilmiş veya popülerleştirilmiş versiyonlarından yararlandılar. Büyük teorisyenler ile halk arasında aracı görevi gören düşünürlerin görüşlerine yer vermişlerdir. Bu da Avrupa'daki fikirlerin Osmanlı bağlamına seçici bir şekilde uyarlandığını göstermektedir. Bu durum, belirli bir ideolojik esnekliğe ve önceden var olan düşünce unsurlarını zamanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere bütünleştirme çabasına da işaret etmektedir. Sonuç olarak Jön Türkler, siyasi gerçekçiliklerini göstermek amacıyla ideolojilerini oluştururken, Avrupa'dan aldıkları fikirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi düşünce yapısıyla harmanladılar.

3. Jön Türk Hareketinin Eylem Yapısı ve Stratejisi

Jön Türk hareketi, Osmanlı'nın son zamanlarında yaşanan hem meşrutiyet hem demokrasi hem de anayasal düzene geçmek isteyen aydın kesimin bir hareketi olarak adını duyurmuştur (Nişancı ve Karataş, 2019, s. 5292). Genç Osmanlılar, İslam ve modernleşme arasında bir denge ararken, Jön Türkler görece daha laik ve milliyetçi bir duruş benimsediler. Jön Türk kelimesi Fransızca yazılışıyla "Jeunes-Turk"ün Türkçe karşılığı "Genç Türkler" olarak geçmektedir. Tabi bu kelime, zamanla anlamı değişerek Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid döneminde baskı ve sansür politikalarına ve temelde yönetime karşı ortaya çıkan hareketin adı olmuştur. Zamanla sözcüğün kapsamı genişlemiştir. Hatta diğer ülkelerde rejim karşıtı muhalefet hareketlerine "Jön Türk" denilmiştir. Ancak II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve meşrutiyete geçilmesi Jön Türklerin başarısı olarak tarihe geçti (Tokmakcıoğlu, 2006, s. 328). Jön Türkler'in, öncelikli olarak, meşruti bir yönetim kurarak II. Abdülhamid'in yetkilerini kısıtlamak, herkesin eşit olarak yargılanabileceği bir hükümet sistemi kurmak gibi temel amaçları vardı (Reyhan, 2008, s. 127). Çünkü Sultan Abdülhamid, tahta geçtiğinde verdiği sözleri yerine getirmemiş ve otoriter bir yönetim benimseyerek II. Mahmud döneminde Osmanlı'da oluşan liberal ortamı ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucunda, bazı aydınlar ülkeden ayrılarak Paris ve Londra'ya sığınmış ve kendilerine Jön Türkler adını vermiştir (Knight, 2010, s. 63).

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Türkçü eğilimlerin giderek güçlendiği söylenebilir. İşgal altında kalan ve kaybedilen topraklar, özellikle aydınlar arasında ve genel halkta Türkçü fikirlerin yayılmasını hızlandırmıştır. Balkanlardaki toprak kayıpları ve Türk halkının yaşadığı zor koşullar, milliyetçi düşüncelerin siyasal arenada daha fazla yer bulmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca çarlık Rusya'sındaki Türk aydınları arasında filizlenen Türkçülük düşüncesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türkçü ve Turancı aydınları heyecanlandırarak milliyetçi düşünceye yeni bir ivme kazandırmıştır. Jön Türklerin Türk milliyetçiliğini ön plana çıkarması, Osmanlı'nın çok uluslu yapısını sürdürmesi açısından yeni toprak kayıplarına yol açabileceği için, bu yaklaşım başlangıçta açıkça ifade edilmemiş ya da gizli tutulmuştur. Jön Türklerin kurduğu bir parti olan İttihat ve Terakki Fırkası ise, resmi olarak Osmanlıcı bir duruş sergilemeye devam ederken, aynı zamanda Türkçülük ideolojisine kapılarını da aralamıştır (Uzun, 2010, s. 263).

Jön Türk hareketi başlarda edebi bir teşebbüs şeklinde çıkmış, fakat zamanla politik bir karakter kazanmıştır. Bu hareketin liderleri, Batı Avrupa'nın kurum ve geleneklerinden etkilenerek padişahların despot yönetimine son verilmesini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun meşruti bir hükümetle yönetilmesini talep etmeye başlamışlardır. O dönemde, Batı Avrupa'daki kurumların biçimsel olarak İmparatorluğa aktarılmasıyla güçlü ve modern bir devletin kendiliğinden oluşacağına dair yaygın bir inanç hâkimdi. Nitekim Jön Türkler, reformu bir amaç olarak değil, zayıflayan İmparatorluğu güçlendirmek için bir araç olarak görmüşlerdir. Batı'dan aldıkları kurumlar sayesinde, Batı'nın artan baskılarına karşı koyacak güce ulaşmayı umut etmişlerdir (Ramsaur, 1972, s. 20-21). Diğer taraftan Jön Türklerin en büyük hedefinin "hürriyet" olduğu yaygın bir düşünce olsa da bu tamamen doğru değildir. Hareketin asıl amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını önlemekti. Hürriyet ise onlar için bu amaca ulaşmanın bir aracıydı. Hürriyet ve adaletin hâkim olduğu bir yönetim sistemi, İmparatorluktan ayrılmak isteyenlerin sayısını azaltabilecekti (Mardin, 2015a, s. 301).

Jön Türklerin talepleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun işlevsiz olarak algılanan yapılarını hızla modernleştirmeyi amaçlayan bir reform dinamiğinin parçasıydı. Krizdeki bir sistemin yeniden inşası ve yeniden düzenlenmesi süreci olarak anlaşılan reform, sosyal, siyasi ve ekonomik gerilimlere bir yanıttı. Ancak, modernleşme bağlamında reformu uygulamak, genellikle yapısal ve kültürel dirençlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu örneğinde, sorunların farkındalığı 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır ve başlangıçta gerilemenin ana kaynağı olarak görülen askeri başarısızlıklara odaklanılmıştır. Zamanla bu farkındalık siyasi ve sosyal boyutları da kapsayacak şekilde genişlemiş, devletin örgütlenmesi ve sosyal uyumla ilgili daha derin sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu reform süreci üç temel aşamadan

oluşmaktadır: sorunların tanımlanması, dışarıdan esinlenen çözümlerin bulunması ve bu çözümleri uygulayacak hizmet ve kurumların oluşturulması. Bu stratejinin merkezinde, modernize edilmiş bir bürokrasinin oluşturulması yer almıştır. Bu yaklaşım, sistemik dönüşüm arzusunu yansıtmakla birlikte, genellikle yerel direnç ve iç çelişkilerle karşılaşan yukarıdan aşağıya modernleşmenin sınırlarını da ortaya koymaktadır (Çolak, 2016, s. 398-399).

Jön Türkler, siyasi düşünce boşluklarını kapatmak için iki farklı yaklaşım benimsemiştir. Öncelikle, Jön Türkler kendi zamanlarında Avrupa'da tartışılan ve halk arasında yaygınlaşan fikirlerden etkilenmiş ve bu düşünceleri, büyük teorisyenler ile toplumun büyük bir kesimi arasında bağlantı kuran ve ikinci dereceden düşünürlerin görüşleri aracılığıyla benimsemişlerdir. İkinci olarak, II. Abdülhamid döneminde, devrimci çevrelerin dışında ortaya çıkan bazı politik ve toplumsal fikirleri kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu durum, Jön Türklerin Türkçülüğe meylinin ilk güçlü adımlarıdır çünkü Jön Türkler, uzun süre siyasi fikirlerin yetersizliğinden şikâyet etmiştir. Bu eksikliği gideren Türkçülük somut karşılığı olan önemli bir dayanak noktası olmuştur (Mardin, 2015a, s. 22-23).

Osmanlı İmparatorluğu müttefik olarak seçtiği Almanya ile savaşa girdiğinde, Türkler arasında milliyetçilik özellikle imparatorluk başkentinde köklü ve etkili bir düşünce akımı haline gelmişti. Gazeteler ve dergiler bu milliyetçi düşünceyi yaymak için yoğun bir propaganda düzenliyor, iktisadi ve kültürel olarak da bu doğrultuda talepler öne sürülüyordu. Bu milliyetçilik dalgası, hükümet içindeki çevreleri ve ittihatçıları büyük ölçüde etkisi altına almıştır.

Jön Türk hareketinin eylem yapısı ve izlediği strateji itibariyle başlangıçta, reformları ve 1876 Anayasası'nın restorasyonunu savunan gizli cemiyetler ve öğrenci gruplarından oluşan bir ağdı. Sonrasında yavaş yavaş hiyerarşik bir örgütlenmeye sahip, orduda ve yönetimde kolları olan bir politik harekete dönüştü. Hareketin eylem yapısında ideolojik belirlenimcilik önemli bir rol oynamaktadır. Zamanla Türk milliyetçiliğinin baskın hale gelmesi ve Türkleştirme politikaları çeşitli gerilimlere yol açtı. Fikirlerini yaymak ve halk desteğini harekete geçirmek için basını, yeraltı yayınlarını ve halk toplantılarını yaygın ve rasyonel şekilde kullandılar. Hareket, Sultan II. Abdülhamid'i anayasayı restore etmeye ve parlamenter yönetimi getirmeye zorlayan 1908 devriminde merkezi bir rol oynadı. Devrimden sonra bir Jön Türk partisi olan İttihat ve Terakki, muhalefeti ortadan kaldırarak ve otoriter bir rejim kurarak gücünü kademeli olarak pekiştirdi. Nitekim Şerif Mardin İttihatçıların iktidarını güçlendirmek için "komplocu siyaset" tarzını nasıl kullandığını bir örnek üzerinden şöyle açıklar:

> "Osmanlı Kanun-i Esasi'si, Jön Türk devrimiyle 1908'de yeniden yürürlüğe kondu. Komitacı bir cemiyet olarak harekete gecen Jön Türkler, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı ikinci kez açıldıktan hemen sonra örgütlerini siyasî bir partiye dönüştürdüler. Bu fırka, diktatoryal eğilimler sergilemeye başlayınca, Türkiye'de ilk muhalif partinin (Fedakâran-ı Millet Fırkası) meydan okumasına maruz kaldı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın tepkisi bir hoşgörüsüzlük örneğiydi. Muhalif fırka, devlete ihanetle suçlanmıştı. Sonraları, sanıklar temize çıkarıldıkları zaman, bunun, suçu muhalefete yüklemek için İttihat ve Terakki'nin giriştiği bir komplo olduğu açığa çıkmıştı. Bu görüntü, diğer muhalefet partilerine karşı da tekrarlanmıştı. İttihat ve Terakki1 sonunda sıkıyönetim ilanıyla ve seçimleri yenilemeyi reddetmekle, kendi diktatörlüğünü kurmuş oldu" (Mardin, 1991, 179).

Jön Türk hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için anayasal yönetim ve modernleşme amacıyla bir araya gelen entelektüeller ve subaylardan oluşan gizli bir ağ olarak faaliyetlerine başladı. Bürokrasi ve orduda iyice örgütlenerek Sultan'ın otoritesini zorlayarak II. Meşrutiyeti ilan edebildiler. Ancak hareket, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesine ve yeni fikirlerin tanıtılmasına katkıda bulunmasına karşılık otoriter rejimi siyasi özgürlükleri bastırmış ve hareketin radikalleşmesine yol açmıştır.

4. Osmanlı'da Modernlik Karşıtı Muhalefet

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmeye karşı muhalefet, siyasi, sosyal ve kültürel faktörler tarafından şekillendirilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşme politikalarının belirginleştiği 19. yüzyıldan itibaren çeşitli grupların farklı gerekçelerle karşı çıktıkları görülmektedir. Modernleşme, genellikle mevcut yapıların dönüşümünü gerektirdiğinden, geleneksel yapılar ve onların temsil ettiği değerler modernleşme karşıtlarının referansı olmuştur. Özelikle fermanlar (1839-1876) gibi reformlar, gücü merkezileştirmeyi ve Batı tarzı yönetimi benimsemeyi amaçlamıştır. Bu durum geleneksel elitlerin nüfuzlarını ve ayrıcalıklarını zayıflattığından dolayı modernleşme karşıtı muhalefetin güçlenmesine yol açmıştır. Osmanlı askeri eliti, özellikle de Yeniçeri Ocağı, Batı modeline dayanan yeni askeri düzeni statülerini tehdit ettiği için ordunun modernleştirilmesine direnmiştir. Batı hukuk kuralları, eğitim sistemi ve idari yapıların modernize edilmesi bir kısım dini elitlerin tepkisine yol açmıştır. Ayrıca yeni vergi sistemi, zorunlu askerlik gibi modern uygulamalar ise yerel halkın tepkisini çekmiştir (Kantar, 2019, s. 372-374; Pustu, 2007, s. 201-203; Başaran ve Demir, 2019). Osmanlı modernleşmesini ve modernlik karşıtı muhalefeti açıklayan yaygın kavramlardan biri Şerif Mardin'in (1985) "merkez-çevre" kavramı ise Osmanlı toplumunun yapısal dinamiklerini ve modernleşme sürecindeki gerilimleri anlamak için analitik bir araçtır. Bu kavram, reformların neden bazı alanlarda başarılı olurken, bazılarında dirençle karşılaştığını ve toplumun farklı kesimlerinin bu sürece nasıl tepki verdiğini analiz etmesi açısından önemlidir.

Tanzimat döneminin açtığı kapılar, Osmanlı toplumunda sadece Batılılaşma yanlısı reform rüzgarlarını getirmekle kalmamış, aynı zamanda modernleşmenin doğurduğu toplumsal ve kültürel yarılmaların da tetikleyicisi olmuştur. Bu süreçte, modernleşmenin yol açtığı birtakım olumsuz sonuçlara veya genel gidişata yönelik derin bir karşıtlık ya da "pesimist bir yaklaşımla" müdahil olan aydınlar ve bürokratik çevreler ortaya çıkmıştır. Bu çevreler, modernleşmeyi sadece bir "batı taklitçiliği" olarak gören, geleneksel değerlerin ve kurumların tahrip edildiği, kimlik bunalımının yaşandığı bir süreç olarak algılamışlardır (Beşirli, 1999). Bu eleştirmenlere göre, Tanzimat'ın savunduğu Batılılaşma sadece yüzeysel bir taklit değil, Osmanlı kültürünün ve toplumsal ahlakının yapısını tahrip eden, mevcut toplumsal düzeni bozan ve hatta siyasi istikrarsızlığı besleyen aşındırıcı bir güç olmuştur. Bu kötümser bakış açısı özellikle muhafazakâr ulema, geleneksel zanaatkâr sınıflar ve kırsal elitler arasında yankı buldu. Uygulamaya çalışılan Batılı kurumların Osmanlı gerçekliğine uygun olmadığını, sathi kaldığını ve nihayetinde devleti zayıflattığını savunuyorlardı. Aydınlar arasında, genel olarak modernleşme ilkesine karşı çıkmamakla birlikte, sürecin nasıl yönetildiği ve Batılılaşmanın ne ölçüde benimsenmesi gerektiği konusunda bir kısım çekinceler vardı. Bu aydınlar, modernleşmenin getirebileceği yabancılaşma ve kültürel yozlaşma konusundaki endişelerini dile getiriyorlardı. Bilim, akıl ve özgürlük gibi Batılı ilkelerin kendi toplumlarına uyarlanmasının önemini vurgularken, aynı zamanda geleneksel ve dini kimliğin korunmasının da hayati bir gereklilik olduğunun altını çiziyorlardı.

Gelenek ve reform arasındaki gerilim, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılının belirleyici bir özelliği olarak kaldı ve 18. yüzyılın sonlarından dağılmasına kadar politikalarını belirledi. Bu kalıcı düalite sadece entelektüeller arasındaki felsefi bir tartışma değil, Osmanlı devletinin modernleştirici çabaları ile yaygın olan yerleşik, çoğu zaman dirençli, geleneksel yapılar ve toplumsal normlar arasındaki dinamik bir etkileşim doğurdu. Orduyu, bürokrasiyi ve hukuk sistemini modernleştirme çabaları çoğu zaman köklü dini inançlarla, yerel geleneklerle ve ulema ve geleneksel loncalar gibi yerleşik grupların çıkarlarıyla çatışmıştır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernlik karşıtı muhalefet büyük ölçüde gelenekçi idi. Çünkü, modernleşmenin amacıyla uygulanmaya çalışılan reformlara karşı mevcut sosyal, kültürel ve dini yapıları koruma arzusu vardı. Gelenekçi muhalefet, büyük ölçüde yabancı ve yıkıcı bir güç olarak algılanan modernleşmeye karşı kültürel özgünlüğü, dini bütünlüğü ve toplumsal istikrarı koruma yönünde savunmacı bir tepkiydi.

5. Muhafazakâr İsyan: 31 Mart Vakası

1908 Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde siyasal ve toplumsal alanı etkilemiş önemli bir gelişmedir. Temmuz 1908'de Selanik ve Makedonya'da bulunan subaylar ayaklandı ve anayasanın yeniden yürürlüğe girmesini talep etti. Ayaklanma kısa sürede anayasa lehine gösteri yapan halkın desteğini kazandı. Baskı karşısında Sultan II. Abdülhamid yumuşadı ve 1876 Anayasası'nı ilan etti. Siyasi partilerin yasallaşması ve seçimlerin yapılmasıyla birlikte bir özgürlük ve siyasi çoğulculuk dönemi başlattı. İktidara gelen Jön Türk hareketi yavaş yavaş Türk milliyetçisi bir ideolojiyi benimseyerek İmparatorluğun Türk olmayan azınlıklarıyla gerginliklere yol açtı. Devrimi izleyen döneme siyasi istikrarsızlık damgasını vurdu ve farklı gruplar arasında iktidar mücadeleleri yaşandı.

Yeni yönetimin uygulamaları da çeşitli tepkilere yol açtı. Özellikle İttihatçılar içinde yer alan bazı kesimlerin dini ve kültürel değerlere ters düşen uygulamaları muhafazakâr bir tepkinin ortaya çıkmasına neden oldu (Coşar, 2018, s. 8). Ayrıca askerlere şapka giydirilmeye çalışılması da tepkilerin büyümesine neden olmuştur. Din adamları, Mecusilerin şapkalarını veya Hristiyanlara ait zünnarları onlara benzemek amacıyla takmanın küfürle eşdeğer olduğunu ifade ederek karşı çıkmışlardır. Dolayısıyla böyle bir serpuş giydirilmesi girişimi, askerler ve siviller arasında büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. Askeri bando takımından Mustafa Turan, askerlere şapka giydirilmesi yönünde telkinlerde bulunulduğuna tanık olduğunu ve bu durumun 31 Mart Vakası'nın çıkışında etkili bir sebep olduğunu ifade etmektedir (Turan, 2003, s. 73-74). Ancak 31 Mart Vakası hem nedenleriyle hem de sonuçlarıyla Osmanlı'nın son dönemlerinde çok tartışılan olaylardan biri olmuştur. Olayın tanıkları ve araştırmacılar, isyanın nedenine ilişkin farklı görüşler öne sürmektedir. Özellikle muhalefetin ve hatta II. Abdülhamid'in isyanı organize ettiğine ilişkin iddialar öne çıkmaktadır (Çayci, 2009, s. 74).

II. Meşrutiyet, genel olarak iyimser bir şekilde karşılanmıştır. Halide Edib Adıvar'ın anılarını anlattığı *Mor Salkımlı Ev* adlı kitapta kadınların ve erkeklerin kutlamalara birlikte katıldığı, kutlamalara katılanların geçmişteki tüm olumsuzlukların adeta kutsal bir müdahale sonucu sona erdiği hissine kapıldıklarını ifade eder (Adıvar, 2000, s. 147). Çünkü Meşrutiyet ile tüm sorunların ve sıkıntıların çözüleceğine ilişkin güçlü bir inanç oluşmuştu (Tunaya, 1999, s. 60). Özellikle ittihatçılar II. Meşrutiyet'in ilanını sahiplenerek kendilerini "kahraman-ı hürriyet", "ruh-u devlet" ve "cemiyeti mukaddese" olarak tanımlamış, buna karşılık muhalif kesimi ise "vatan haini" olarak görmüşlerdir (Tunaya, 2024b, s. 24). Diğer taraftan II. Abdülhamid devlet bütünlüğünü uzun süre korumasına rağmen, II. Meşrutiyet'in ilanı kademeli olarak imparatorluğun çözülme sürecini hızlandırmıştır. Daha önce Sultan'ın merkezi otoritesiyle istikrara kavuşmuş olan Osmanlı İmparatorluğu, meşruti hükümet tarafından yürürlüğe konan kurumsal reformlarla birlikte aşamalı bir çözülme yaşadı. Bu dönemde özellikle, farklı siyasi ve etnik gruplar arasında gerilimlerin belirgin bir şekilde tırmandığı görülmektedir. Daha önce II. Abdülhamid'in baskıcı kontrolüne maruz kalan toplumsal gruplar, anayasal değişime tepki olarak harekete geçti ve farklı siyasi talepleri dile getirdi. Sonuç olarak, imparatorluğun parçalanmasına katkıda bulunan merkezkaç kuvvetler bu dönemde yoğunlaştı (Pekmen, 2018, s. 7). Meşrutiyetin ilanı siyasi liberalleşme unsurlarını beraberinde getirmiş ve bu bağlamda merkezi otoritenin zayıflamasına yol açmıştır. Bu, gücün yayılması kavramıyla ilgilidir. Bu durum bir güç boşluğu ya da en azından güç dengesinde önemli bir kayma yaratmış, bu da daha önce bastırılmış toplumsal gerilimlerin su yüzüne çıkmasına olanak sağlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart Vakası'na kadar geçen sekiz aylık dönemde, istibdadın sona ermesiyle birçok gazete ve dergi yayın hayatına başlamış, İttihat ve Terakki yanlısı basın ile muhalif basın arasındaki gerginlik artmıştır. Basındaki bu çatışma, toplumda ve özellikle ordu içinde belirgin ayrışmalara yol açmıştır. Alaylı ve mektepli subaylar arasındaki sürtüşme, çavuşlardan erlere kadar tüm askeri birimlerde huzursuzluk yaratmış, Harbiye mezunlarının alaylı subayları tasfiye etme girişimleri ordu içindeki gerilimi daha da yükseltmiştir (Çaycı, 2009, s. 41). Ayrıca başkent İstanbul'da II. Meşrutiyet'in ilanı akabinde ciddi bir nüfus artışı görülmektedir. Nüfus artışı da siyasal ve toplumsal hayatı derin bir şekilde etkilemiştir (Alkan, 2011, s. 75). Bu dönemin önemli olaylarından biri ise *Serbesti* gazetesi baş muhabiri

olarak görev yapan muhalif Hasan Fehmi'nin öldürülmesidir (Birinci, 2012, s. 227). Hasan Fehmi'nin öldürülmesi İttihat ve Terakki yönetimini sert bir şekilde eleştiren *Volkan* gazetesinin de uzun süre gündeminde kalmıştır (Sezer, 2017, s. 148). Mevcut yönetime karşı herkesçe muhalifliyle bilinen Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ve olayın failinin bulunmaması toplum içinde özellikle muhalif kesimde bir tepki uyandırmıştır. Bu tepki de yönetim aleyhine muhalif basında yoğun bir şekilde gündemde kalmıştır. Ayrıca olayın failinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı subaylardan biri olduğu halk arasında konuşulmaktaydı (Ayaz, Erdem ve Kuloğlu: 2015, s. 111).

II. Meşrutiyet'in yeniden kurulması Osmanlı basınında bir canlanmaya yol açtı. Başlangıçta, yaygın bir coşku duygusu kamusal söylemi karakterize etmiş ve yaygın tartışmalar yeni oluşan siyasi düzenin mahiyetine odaklanmıştır. Ancak İttihat ve Terakki siyasi zorluklarla karşılaştıkça, bir gazetecilik muhalefeti ortaya çıktı. Mizancı Murat bu muhalefetin önde gelen isimlerinden biri olarak ortaya çıktı. Murat Bey, meşrutiyetin ilanından hemen sonra yayın hayatına başlayan *Mizan* adlı dergisinde, başlangıçta İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlılığını sürdürdüğünü ve bir şubenin liderliğini üstlendiğini iddia ediyordu. Ancak, bu iddiasına karşı kamuoyunda ciddi bir tepkiyle karşılaşınca, daha sonra İttihatçılarla tüm bağlarını koparark sürekli ve güçlü bir muhalefet kampanyasına girişti (Çaycı, 2009, s. 96-97).

Osmanlı İmparatorluğu'nda derin siyasi çalkantıların yaşandığı 31 Mart Vakası'nın ortaya çıkışında İstanbul basınının rolü çok önemli olmuştur. Bu etki yalnızca bilginin yayılmasından değil, daha da önemlisi basının partizan çatışmalara aktif olarak katılmasından kaynaklanıyordu. Hizipsel bağlılıkların yönlendirdiği gazeteler, kamusal söylemi körüklemede etkili olmuş ve onu rakip siyasi ideolojiler için bir savaş alanına dönüştürmüştür (Akyüz, 2011, s. 27). Bu yayınlar, kendi partizan gündemlerine uygun anlatıları stratejik olarak çerçeveleyerek kamuoyu duyarlılığını aktif bir şekilde harekete geçirmeye çalışmışlardır. Bu uygulama, mevcut sosyal ve siyasi gerilimlerin kasıtlı olarak yükseltilmesini, potansiyel olarak kışkırtıcı söylemlerin yayılmasını ve yüksek duygusal katılım ikliminin geliştirilmesini içeriyordu. İstanbul basını, partizan söylemleri aktif bir şekilde kurgulayıp yayarak kamuoyunu etkin bir şekilde tartışmalı bir alana dönüştürdü ve 31 Mart Vakası ile doruğa ulaşan istikrarsızlığın tırmanmasına önemli ölçüde katkıda bulundu.

Genel olarak dönemin siyasal ve toplumsal iklimine odaklanıldığında anayasal monarşiye geçiş beraberinde toplumsal çalkantıları ve kurumsal istikrarsızlığı tetiklediği görülmektedir. Bu süreçte geleneksel iktidar yapıları çözülürken, yeni politik aktörler arası mücadeleler ve medyanın rolü toplumsal alandaki kutuplaşmayı da tetiklediği söylenebilir. Aynı zamanda ordunun da kendi içinde bölündüğü, özellikle reformist ve gelenekçi gruplar arasındaki gerilimler ordunun otoritesini ve birliğini aşındırmıştır. Diğer taraftan hızlı kentleşme varolan gerilimleri daha da derinleştirerek istikrarsızlığa yol açmıştır. Muhalif ve popüler bir gazetecinin de öldürülmesi var olan istikrarsızlığın ve gerilimin bir tezahürüdür. Ayrıca, tarihsel bağlam göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki II. Meşrutiyet, modernleşme ve siyasi reform girişimlerinin yaşandığı ve genellikle eski yapılara meydan okunduğu için toplumsal çalkantılara ve gelenekçi / muhafazakâr bir muhalefetin güçlenmesine neden olmuştur.

Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak Miladi takvime göre 13 Nisan 1909'da 31 Mart Vakası, bir "karşı darbe" olarak ortaya çıktı. Muhafazakâr dini grupların, hoşnutsuz askerlerin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtlarından oluşan protestocular şeriat kanunlarının geri getirilmesini ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisinin ortadan kaldırılmasını talep ediyorlardı. İsyan başkentte bir kaosa yol açtı. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik'ten Mahmud Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu'nu çağırarak isyanı bastırdı. İsyancıları zımnen desteklemekle suçlanan Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildi ve yerine V. Mehmed geçti. İttihat ve Terakki iktidarını sağlamlaştırdı, çeşitli reformları hızlandırdı ve otoritesini merkezileştirdi, ancak aynı zamanda modernleşmeciler ile gelenekçiler arasındaki toplumsal bölünmeleri de derinleştirdi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, askeri kurumlarla kurduğu stratejik ittifak aracılığıyla siyasi hegemonyasını tesis etmiş; bu süreçte, devlet aygıtını dönüştüren en kritik hamlesini, meşrutiyetin ilanıyla sembolleşen bir toplumsal-siyasal meşrutiyet rejimini yeniden inşa ederek gerçekleştirmiştir. Siyasi temsil mekanizmalarında elde edilen meclis çoğunluğu, cemiyetin demokratik söylemlerle örtüşen ancak giderek otoriterleşen bir iktidar pratiğini kurumsallaştırmasına zemin hazırlamıştır. Anayasayı koruma retoriği, hukuki meşruiyet söylemi altında toplumsal ve siyasi denetimi merkezileştiren bir araç işlevi görmüş; bu durum, sivil toplum üzerindeki baskı mekanizmalarının ve devlet-toplum ilişkilerinin yeniden hiyerarşikleşmesine yol açmıştır.

31 Mart Vakası sonrasında ise, iktidarın konsolidasyonu, muhalif unsurların "vatan haini" ve "irtica" gibi sembolik şiddet içeren kategorilerle ötekileştirilmesiyle sağlanmıştır. Bu söylemsel strateji, siyasi rakipleri meşruiyet dışına iterek şiddetin normalleşmesini kolaylaştırmıştır. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a müdahalesi, başlangıçta "meşrutiyet ve özgürlük" söylemiyle meşrulaştırılsa da pratikte devlet şiddetinin kurumsal bir forma evrildiği ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin otoriter yapılanmasının toplumsal bedellerini görünür kılan bir dönüm noktası olmuştur (Zeyrek, 2014, s. 388). Bu süreç, modernleşme projelerinin çelişkilerini ve iktidarın meşruiyet krizlerini yönetmek adına baskı araçlarının nasıl araçsallaştırıldığını sosyolojik olarak açığa çıkarmaktadır. Nitekim 31 Mart Vakası, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki hakimiyeti ele geçirmek için bir fırsat olarak düşünülmüş ve sonuç olarak da İttihatçıların siyasi gücünü, otoritesini korumasını sağlamış ve meşrulaştırmıştır. Bu olay sonrasında İttihatçılar İstanbul yönetimine daha güçlü bir şekilde dahil olmuşlardır (Dündar, 2008, s. 55).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde sosyal, siyasal ve kültürel değerlerin birbiri ile çatıştığı görülmektedir. Jön Türkler, yenilikçi, meşruti yönetim ve Batı tarzı ıslahat isteyen aydınların oluşturduğu bir harekettir. Bu hareket de Osmanlı'nın modernleşme gayretlerini desteklemiştir. 31 Mart İsyanı, bu ıslahat ve modernleşme çabalarının, kültürel ve dini değerlere uyuşmadığını öne sürenler tarafından başlatılan bir muhafazakâr isyandır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkan bu iki toplumsal hareket, modernleşme ve geleneksel dinamikler arasındaki gerilimi ortaya koyar.

Jön Türk Hareketi'nin düşünce tarzı Batı'dan ilham alınarak şekillenmiş ve kısa süre içinde hızla büyümüştür. Jön Türklerin amacı, Osmanlı'yı yıkılmaktan kurtarmak için yapılacak reform ve modernleşme çabalarına rehberlik etmek olmuştur. 31 Mart İsyanı ise geleneksel, kültürel ve dini değerleri ön planda tutarak yeniliklere karşı bir tepki olmuştur. Muhalefetin arkasındaki temel itici güç çeşitli İslamcı gruplar ve dini figürlerdi. Özellikle, Hafız Derviş Vahdeti ve çıkardığı *Volkan* gazetesi tepkinin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca anayasal değişikliği yerleşik düzene ve Sultan-Halife'nin geleneksel otoritesine bir tehdit olarak gören kişilerin de rolü vardır. Böylece isyan, modernleşmeye karşı ortaya çıkmış ve padişah otoritesinin devam etmesini isteyen bir ayaklanma olarak kendini göstermiştir.

Bu isyan, modernleşmenin zorluklarını ve toplumun henüz bu reformlara hazır olmadığını göstermiştir. Özellikle şeriat hukukunun yeniden kurulması talepleri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin reformlarının dini değerleri zayıflattığı algısı, modernleşme yönüne karşı güçlü bir toplumsal direnişi açıkça gösteriyordu. Ayrıca geleneksel statülerinin ve geçim kaynaklarının tehdit altında olduğunu hisseden "alaylı" askerler ve dini otoritenin aşınmasından korkan din öğrencileri gibi gruplar, halkın önemli bir kısmının bu değişikliklere hazırlıksız olduğunu veya aktif olarak direndiğini göstermektedir. Muhafazakâr ve dinî söylemin hükümete karşı büyük sayıda insanı harekete geçirebilmesinin kolaylığı, modernleşme söyleminin nüfusun önemli bir bölümüne derinlemesine nüfuz etmediğini veya onları ikna etmediğinin bir diğer kanıtıdır. 31 Mart İsyanı, modernleşmenin yalnızca yeni yasalar veya teknolojiler uygulama

meselesi olmadığını, daha geniş toplumsal katılım gerektiren karmaşık bir sosyo-kültürel dönüşüm olduğunu da sert bir şekilde hatırlatmaktadır.

Jön Türk Hareketi ve 31 Mart İsyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun geç dönemindeki modernleşme sürecinin ve bu sürecin yarattığı toplumsal çatışmaların sembolü olarak kabul edilen iki önemli olaydır. Bu iki hareket, modernleşme ve gelenek arasındaki zıtlıkları, toplumsal güçlerin karşı karşıya geldiği noktaları ve dönemin sosyo-politik yapısını anlamak için derinlemesine incelenmeyi gerektirir. Jön Türk Hareketi, Batı'dan esinlenerek modernleşme, anayasal yönetim ve reform talebiyle ortaya çıkmış, aydınlar, subaylar ve bürokratların öncülüğünde gelişen bir harekettir. Bu hareket, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkeziyetçi yapısını yeniden yapılandırma ve toplumu modernleşme sürecine sokma amacını taşımaktadır. Öte yandan, 31 Mart İsyanı, bu modernleşme ve yenilikçi adımlara karşı, geleneksel değerleri korumak isteyen muhafazakâr kesimler tarafından gerçekleştirilen bir direniş olarak tarihte yerini almıştır. İsyan, geleneksel unsurların, hızla değişen sosyo-politik düzeni sorgulaması ve buna karşı koyma çabası olarak değerlendirilebilir.

Bu iki toplumsal hareket Osmanlı'da ideolojik ayrışmanın bir göstergesi olmuştur. Jön Türk Hareketi ve 31 Mart İsyanı Osmanlı toplumunun reformlara yeniliklere ve modernleşme çatışmalarını anlamak için bir örnek teşkil eder. Osmanlı'nın yıkılma döneminde olan bu hadiseler tarihsel bir hadise değil, aynı zamanda sosyolojik değişimleri anlamamız içinde önemlidir. Bugün bile modernleşme ve gelenek arasındaki çatışma, sosyolojik olarak dönüşüm süreçlerinde önemli bir yer teşkil eder.

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'i izleyen dönem çalkantılıydı ve modernleşme ile gelenek arasında yoğun bir çatışmaya sahne oldu. Bu mücadele imparatorluğun nihai olarak dağılmasında önemli bir rol oynamıştır. 1908'deki Jön Türk devrimi, 1876 anayasasını restore etti ve parlamenter siyaset dönemini başlattı. Ancak bu reformlar, iktidarın İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından savunulan laik kurumlar içinde giderek daha fazla merkezileşmesiyle, Sultan ve Osmanlı yönetici sınıfının geleneksel otoritesini önemli ölçüde aşındırdı. Cemiyet, laik yasal reformlar, merkezi yönetim ve Batı'dan ilham alan eğitim gibi modernleşme çabalarını imparatorluğun hayatta kalması için gerekli olarak savunurken, bu politikalar genellikle kültürel ve dini nüanslardan uzak görülmekteydi. Nitekim modernleşme çabaları eğitim, hukuk ve sosyal yaşam alanlarında, çoğu zaman köklü dini ve kültürel geleneklerle çatışan reformları da içeriyordu. Kadınların statüsündeki değişiklikler, hukukun laikleştirilmesi ve Batılı kültürel uygulamaların benimsenmesi, Osmanlı toplumunun muhafazakâr unsurlarının direnişiyle karşılaştı. Bu durum toplumsal gerilimler yaratmış ve imparatorluğu değişimden yana olanlar ile eski yöntemleri sürdürmek isteyenler arasında bölmüştür. Öte yandan, imparatorluğun farklı etnik ve dini grupları arasında milliyetçiliğin yükselişi, imparatorluk nüfusunu ortak bir kimlik altında birleştirmeyi amaçlayan Osmanlıcılık kavramına karşı önemli bir meydan okuma oluşturdu.

Modernleşme, etnik grupların farklı kimliklerini ortaya koymalarına olanak tanıyan eğitim ve iletişimi teşvik ederek milliyetçi hareketleri beklenmedik şekilde körükledi. Bu durum, farklı etnik grupların bağımsızlık arayışına girmesiyle imparatorluğun parçalanmasına yol açtı. Dolayısıyla modernleşme ve gelenek arasındaki çatışmalar siyasi istikrarsızlığa, toplumsal huzursuzluğa ve devletin zayıflamasına katkıda bulundu. İmparatorluğun Birinci Dünya Savaşı'na katılması bu gerilimleri daha da arttırmıştır. Sonuç olarak, II. Meşrutiyet'i takip eden dönem, Osmanlı tarihinde modernleşme ve gelenek güçlerinin çatıştığı ve nihayetinde imparatorluğun çöküşüne katkıda bulunan kritik bir dönem olmuştur.

Kaynakça

Adıvar, H. (2000). *Mor salkımlı ev* (3. baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

Akyüz, K. (2011). *İstanbul basınına göre 31 Mart vakası*. (Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Alkan, N. (2009). *Mutlakiyetten Meşrutiyete II. Abdülhamid ve Jön Türkler.* İstanbul: Selis Kitaplar.

Alkan, N. (2011). *Selanik İstanbul'a karşı: 31 Mart Vak'ası ve sultan II. Abdülhaid'in tahttan indirilmesi.* İstanbul: Timaş Yayınları

Ayaz, E., Erdem, M. ve Kuloğlu, Y. (2015). II. Meşrutiyet döneminde bir faili meçhul: Hasan Fehmi Bey. *Electronic Journal of Vocational Colleges, 5*(1) 107-117.

Aydoğdu, N. (2020). Tanzimat Dönemi Türk basınında Islahat Fermanı ve siyasi vatandaşlık politikaları: eleştiri ve tepkiler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9*(1), 636-662.

Azimy, G. (2018). I. ve II. Jön Türk hareketinin fikirleri ve siyasi faaliyetleri. *Sosyal Bilimler Dergisi (The Journal of Social Science), 5*(31), 580-598.

Başaran, V. ve Demir, R. (2019). Askeri devrim ve Türk modernleşmesine etkisi. *Erdem* (77), 263-280. https://doi.org/10.32704/erdem.656935

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Malden: Polity Press

Beşirli, M. (1999). Osmanlı'da modernleşme ve aydınlar 1789-1908. *Dini Araştırmalar*, *2*(5), 131-157.

Birinci, A. (2012). *Tarihin hududunda*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Cemaloğlu, N. (2005). Osmanlı Devleti'nde yapılan tanzimat reformlarının eğitim sistemine etkileri, uygulamaları ve sonuçları 1839-1876. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(14), 153-165.

Coşar, Ş. (2018). *31 Mart Vakasına ulemanın bakışı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*).* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çaycı, M. E. (2009). *Osmanlı basınında 31 Mart olayı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Çolak, Ç. D. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki idari reform hareketleri üzerine bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(23), 397-416.

Demirel, D. (2019). Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde kamu reformları. *The Journal of Academic Social Science Studies, 5*(8), 475-487.

Dündar, F. (2008). *Modern Türkiye'nin şifresi: ittihat ve terakki'nin etnisite mühendisliği (1913-1918): ittihat ve terakki'nin etnisite mühendisliği (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eisenstadt, S. N. (1966). *Modernization: protest and change*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Eisenstadt, S. N. (2000). Multiple modernities. New York: Routledge

Giddens, A. (2019). *Modernite ve bireysel kimlik: geç modern çağda benlik ve toplum*. İstanbul: Say Yayınları.

Gümüş, M. (2008). Anayasal meşruti yönetime medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın tam metin incelemesi. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 215-240.

İrtem, S. K. (1999). *Yıldız ve Jön-Türkler: İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin gizli tarihi.* İstanbul: Temel Yayınlar.

Kantar, G. (2019). Modernleşme kuramı ve Osmanlı idari yapısında modernleşme süreci hakkında bazı tespitler. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 365-383. https://doi.org/10.30692/sisad.627134

Karakaş, M. (2022). Türk modernleşmesi üzerine değerlendirmeler. *Sosyologca*, *24*, 109-120.

Knight, E. F. (2010). *Jön Türkler ve II. Abdülhamid 1908 İhtilali'nin hikayesi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Mardin, Ş. (2015a). *Jön Türklerin siyasi fikirleri.* İstanbul: İletişim Yayıncılık

Mardin, Ş. (2015b). *Yeni Osmanlı düşüncesinin doğuşu (12).* İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi: makaleler IV*. İstanbul: İletişim yayınları

Mardin, Ş. (1985). Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar: merkez-çevre ilişkileri. *Dün ve Bugün Felsefe, Bilim Felsefe Sanat, 1*(1), 165-197.

Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri cilt 2* (Sedef Özge, Çev.). Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

Pustu, Y. (2007). Osmanlı-Türk devlet geleneğinde modernleştirici unsur olarak bürokratik elitler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 197-214.

Nişancı, Ş. ve Karataş, A. (2019). Yabancı devletlerin ve ayrılıkçı unsurların Jön Türk hareketi üzerindeki etkileri. *Social Sciences Studies Journal, 5*(45), 5291-5304.

Pekmen, M. (2018). *31 Mart vakası-isyan günlerinde bir muhalif.* Ankara: Türk Tarih Kurumu

Ramsaur, E. (1972). *Jön Türkler ve 1908 İhtilali.* İstanbul: Sander Yayınları.

Reyhan, C. (2008). Jön Türk hareketi üzerine kavramsal bir çerçeve. *Gazi Akademik Bakış*, (02), 121-138.

Sala, B. (2014). Said Halim Paşa: Nostalji ve ütopyaya mesafeli bir İslamcı. *Tezkire*, (4), 227-240.

Sezer, S. (2017). Volkan gazetesinde 31 Mart Vakası. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(2), 143-159.

Söğütlü, İ. (2010). Jön Türkler ve Türkiye'nin batılılaşması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(1), 1-28.

Tokmakçıoğlu, E. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda isyanlar*. İstanbul: İstanbul Geçit Yayınevi.

Tunaya, T. Z. (2024a). *Türkiye'de siyasal partiler cilt 3: İttihat ve Terakki, bir çağın, bir kuşağın, bir partinin tarihi.* İstanbul: Kronik Kitap

Tunaya, T. Z. (2024b). *Türkiye'de siyasal partiler cilt 1: İkinci Meşrutiyet dönemi.* İstanbul: Kronik Kitap.

Tunaya, T. Z. (1999). *Batılaşma hareketleri 1*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Turan, M. (2003). *Bir generalin 31 Mart anıları*. İstanbul: Q-Matris Yayınları.

Uzun, T. (2010). Osmanlı döneminde Türk milliyetçiliği ideolojisinin kaynakları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 253-268.

Yılmaz, A. ve Telli, R. (2021). Osmanlı'nın son döneminde muhalif hareketler: Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin karşılaştırması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *20*(3), 1401-1417.

Zeyrek, S. (2014). 31 Mart İsyanı'nın Osmanlı ordusu üzerindeki etkileri. *Histories Studies (JHS), 6*(3), 383-398.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Kurul adı: Bu çalışmada etik kurulu onayı gerekmemektedir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %50

2. yazar katkı oranı: %50